Prijeporni projekt: S otvorenja izložbe Flickove zbirke

Voštane skulpture koje nestaju

Nastavak sa str. 19

Novo izdanje Flickove zbirke zapravo je samostalna izložba Ursa Fischera, švicarskog umjetnika mlađega naraštaja (rođen 1973.). Riječ je o prilično zazornim skulptorskim djelima odnosno instalacijama kojima je umjetnik postao svjetski poznat. Osobito su vizualno dojmljive nage ženske voštane skulpture koje je Fischer pretvorio u divovske svijeće tako da doslovce nestaju pred posjetiteljevim očima.

Ovom izložbom Flick je samo potvrdio svoju kolekcionarsku metodu. Naime, reakcije su berlinske likovne struke gotovo jednoglasne – posrijedi je konzervativna i »zigheraški« prikupljena zbirka temeljena na topljestvici najprodavanijih umjetnika sa svjetskih umjetničkih sajmova, a Urs Fischer, premda još uvijek dovoljno kontroverzan i svježe, postao je samo jedan u nizu »Flickovih umjetnika«.

Činjenica da umjetnik pristajanjem da izlaže za ozloglašenog kolekcionara postaje crna ovca umjetničke obitelji ukazuje na zanimljiv svjetski fenomen »nove kulturne logike«. Taj se fenomen očituje upravo u načinu na koji se odvija umjetnička proizvodnja i kulturna potrošnja.

Prije se individualno djelo izdvajalo kao predmet koji se mogao proučavati i individualno »trošiti« u umjetničkome sustavu. Danas je umjetnički rad nemoguće izdvojiti iz kontekstualnih i komunikativnih odnosa, tako da pristankom na izložbu ovoga ili onoga kolekcionara ili određene ustanove umjetnik postaje automatski označen odnosno poželjan ili »nepodoban« za ustanove čiji su programi određeni uglavnom izvanumjetničkim kriterijima. Upravo zbog spomenutog fenomena važno je postojanje »nezavisnih« ustanova čija se programska aktivnost još uvijek zasniva na umjetničkim vrijednostima, a ne na »klanovskim« podjelama. K tomu, potrebna je dobro razrađena kulturna politika koja će čuvati nezavisnost izlagačkih institucija.

Primjer sudbine Hamburger Bahnhofa je poučan budući da je ta ustanova na neki način »osuđena« idućih sedam godina izlagati Flickove umjetnike, na štetu možda boljih umjetnika koji nisu imali sreće da ih zamijete Flickovi galeristi.

Viktor Žmegač: »Trablmejkeri« postaju organi pučke zabave

Razgovor: *Prof. dr. Viktor Žmegač, dobitnik godišnje nagrade INE za 2004. godinu za promicanje hrvatske kulture u svijetu*

Prolazimo ponekad bolje nego druge male književnosti

Na njemačkome su od suvremenih hrvatskih pisaca prisutni Fabrio, Barbieri, Jergović, Drakulić, Karahasan, Ferić, Matanović i drugi. Čak je prevoditeljski vrlo zahtjevna lirika našla put do njemačkih čitatelja

LADA ŽIGO

Prof. dr. Viktor Žmegač, ugledni književni znanstvenik, dobitnik je Godišnje nagrade INE za promicanje hrvatske kulture u svijetu za 2004. godinu. Profesora Žmegača, jednoga od najvećih svjetskih stručnjaka za povijest novije njemačke i hrvatske književnosti, za tu je nagradu predložila Matica hrvatska.

Prof. Žmegač zadužio je hrvatsku i svjetsku kulturu nizom stručnih djela na hrvatskom i na stranim jezicima, u kojima komparativno proučava europske književnosti i hrvatsku književnost u europskom kontekstu.

Autor je brojnih knjiga i studija, među kojima su i»Povijest njemačke književnosti«, »Povijesna poetika romana«, »Književnost i glazba«, »Bečka moderna«, »Duh impresionizma i secesije«, »Krležini europski obzori« i druga važna djela.

Vaše zasluge za razvijanje hrvatskih i europskih veza pokazuje i Vaša knjiga »Povijest njemačke književnosti« koja je pisana za njemačko govorno područje. To je prvi slučaj da nacionalnu književnost piše autor »izvana«.

– To je ponajprije posljedica stanja u suvremenoj Njemačkoj, neobično liberalnoj. Između današnje, demokratske Njemačke i zemlje totalitarističkog divljanja prije šezdesetak godina kao da su prošla mnoga stoljeća, tolika je razlika. Napori iz drugih zemalja dobro su došli, a oni se ocjenjuju isključivo po svojoj kvaliteti, bez ikakvih nacionalnih predrasuda. Eto, to su preduvjeti bez kojih se ne mogu shvatiti uspjesi o kojima je ovdje riječ. Takozvani mali narodi, koji su to zapravo samo u kvantitativnom pogledu, nemaju razloga za dvojbu o svojim intelektualnim sposobnostima. To je drugi aspekt.

Budući da mi je struka književnost, uzet ću i takav primjer. Prije nešto više od stotinu godina dvije su male književnosti, norveška i švedska, najednom počele određivati putove svjetske drame. Riječ je o Ibsenu i Strindbergu. No treba dodati da su oni opće priznanje stekli tek na temelju prijevoda.

Žao mi je što moram govoriti i o sebi, ali to je ovom prilikom neizbježivo. Najveće njemačko nakladno poduzeće, Bertelsmann, koje objavljuje uz ostalo velika leksikografska djela, publiciralo je prije dvadeset godina enciklopedijsko djelo o Njemačkoj, »Portret jedne nacije«. U deset omašnih svezaka prikazana je njemačka povijest, državno uređenje, umjetnička kultura, znanost, gospodarstvo itd.

U svesku koji je posvećen estetskoj kulturi poglavlje o njemačkoj književnosti od baroka do danas povjereno je hrvatskomu germanistu (a ne domaćem, kao što bi se očekivalo u drugim zemljama). Poziv sam dobio zbog knjiga koje sam do te godine objavio u Saveznoj Republici Njemačkoj. A to je u isti mah priznanje hrvatskoj znanosti uopće.

Mi, dakako, poznajemo njemačku klasiku – Mannа, Rilkea, Kafku, Goethea, Krausa... Koje bismo iznimne suvremene njemačke pisce trebali upoznati, a nisu još prevedeni u nas?

– Sve u svemu, u prevoditeljskom praćenju ne stojimo loše. Iznenađujuće brzo pojavila su se neka od najvažnijih djela mlađih pisaca s njemačkoga jezičnog područja (Ransmayr, Schlinck i dr.). No zabrinjava me činjenica da neka prevedena djela ne nalaze primjeren odjek. Tako je, na primjer, Ransmayrov grandiozan roman »Posljednji svijet«, koji su njemački i austrijski kritičari svih orijentacija nazvali prvorazrednim događajem, u nas prošao gotovo nezapaženo.

Nije preveden, koliko je meni poznato, njegov roman o austrougarskoj ekspediciji na Sjeverni pol, u 19. stoljeću, koji vrlo dojmljivo spaja nadrealističke postupke s dokumentarizmom. U njemu su poimence navedeni hrvatski mornari koji su sudjelovali u tom tragičnom pothvatu. Pozornost bi zavrijedili i mnogi drugi autori.

Je li njemačka kultura, osim što je afirmirala neke naše klasike, posebno Krležu (npr. i u velikom Zborniku europske drame 20. st., u kojem je Krleža istaknut kao jedini veliki modernist s juga srednje Europe), posvetila dovoljno pozornosti suvremenoj hrvatskoj književnosti? U susjednim zemljama (npr. u Mađarskoj) vrlo se prevode Jergović i Fabrio. Kakva je situacija u Njemačkoj?

– Problem je u tome što je teško reći što znači dovoljno. Ako nam je mjerilo Krleža na njemačkome, možemo zaista biti zadovoljni. Izabrana djela u deset knjiga nije baš svakodnevna pojava: »Povratak Filipa Latinovicza« preveden je čak dvaput. Prisutni su Fabrio, Barbieri, Jergović, Drakulić, Karahasan, Ferić, Matanović i drugi. Prolazimo ponekad bolje nego neke druge tzv. male književnosti. Čak je prevoditeljski vrlo zahtjevna lirika našla put do njemačkih čitatelja u reprezentativnoj antologiji »Zmijina košulja vjetra«.

Obuhvaćeni su u dobrim prepjevima pjesnici sviju generacija 20. stoljeća, od Matoša i Krleže, Ujevića, Tadijanovića i Šopa do Mihalića, Slamniga, Šoljana, Petraka, Mrkonjića, Adriane Škunce, Čegeca i Rešickog, ukupno osamdesetak autora. Neki su pjesnici, poput Ujevića, Tadijanovića i Mihalića, zastupljeni i u posebnim zbirkama. Od suvremenih dramatičara najpoznatiji je na njemačkome jezičnom području Šnajder.

Cijeli Vaš rad integrira nas u Europu, u europske stilove i kontekste. Vjerujete u kozmopolitsku, duhovnu Europu. No što je sa sindromom »Balkana«? U Njemačkoj obljetnice Brechta slave sve političke struje. Jesmo li više ispolitizirani nego druge kulturne sredine?

– Duhovna Europa, od Bacha do Bauhausa, od Pascala do Bretona, neprijeporna je realnost. Mnogi od njezinih najvećih predstavnika, npr. Goethe, bili su kozmopolitski usmjereni, što dakako ne smije i ne može dovesti do zanemarivanja nacionalnih tradicija. Već stoga što, doduše, možemo zamisliti kozmopolitsku poeziju u stilskom pogledu, ali ne u jezičnome.

»Balkan« je doista samo sindrom, mentalna konstrukcija. Realne granice, kulturne i zemljopisne, ne mogu se povući. Ako je Balkan naziv za skup negativnih obilježja, onda se Balkan proteže od Sjevernoga do Južnog pola, jer nemara i korupcije ima svagdje.

Razlike može biti u broju slučajeva koji se otkrivaju.

Međutim, zavrzlama ima i drugdje. Najvažniji je primjer Kafka. Što je on? Njemački autor, židovski, austrijski, češki? Presijecaju se različiti kriteriji. Pouzdani su samo njegovo židovsko podrijetlo i njegova pripadnost njemačkomu jezičnom krugu. Bar je Kafkin slučaj rješiv s pomoću jezičnoga mjerila.

Politizacija književnosti nije hrvatski specijalitet. Spomenuli ste Brechta. U doba hladnog rata Brecht je bio itekako predmet političkih sukoba. Danas se o njemu sudi svagdje u svijetu manje-više smireno. Paradoks je da se jedan od angaživaniih pisaca lijevo orijentirane književnosti danas prihvaća pretežno estetski, kao poticajan teoretičar ka-

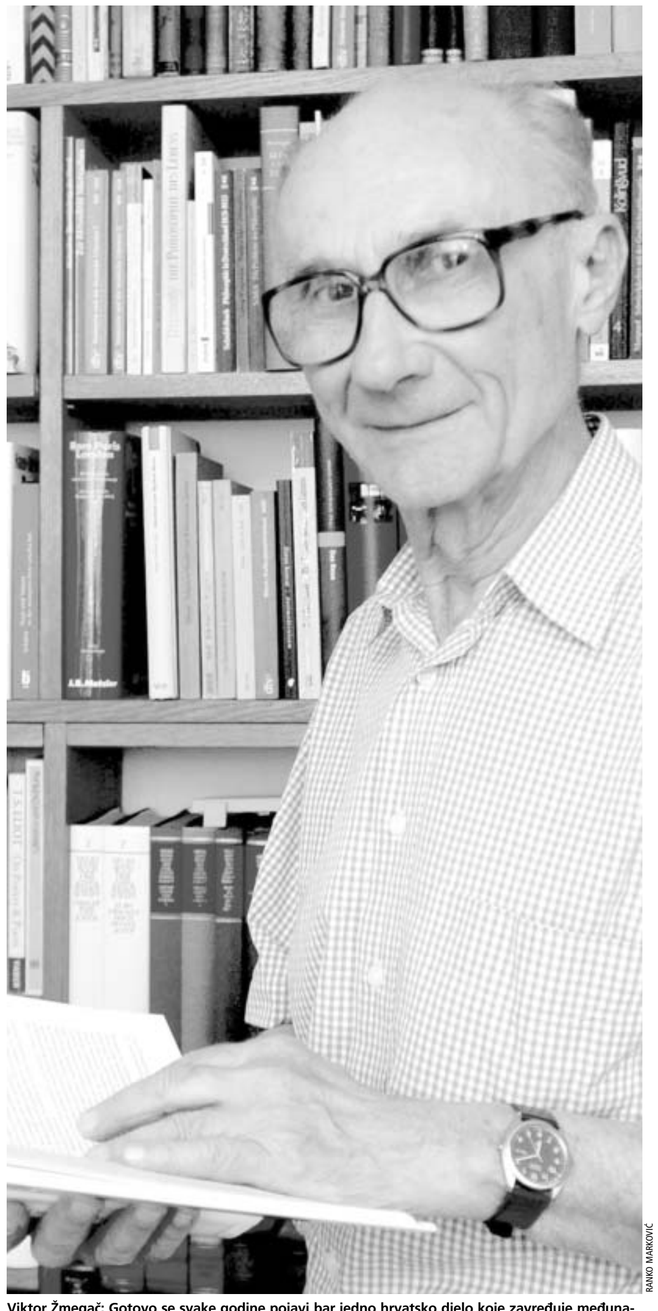

RANKO MARKOVIĆ

Viktor Žmegač: Gotovo se svake godine pojavi bar jedno hrvatsko djelo koje završeđuje međunarodnu pozornost

zališne umjetnosti te kao suveren majstor jezika i scenske poezije. Tekstovi se u povijesti ne mijenjaju, ali se mijenjaju ljudska shvaćanja.

Ukratko, ne mislim da su naše kulturne prilike ispolitizirane više nego neke druge. Postoji doduše kontinuirana buka, otprilike u ritmu od mjesec dana, no stvari se brzo zaboravljaju jer ih potiskuju nove kratkoročne afere. Na afere bi trebalo staviti rok trajanja, kao na mesne konzerve. Pojava bi mogla biti zanimljiva čak i za antropologe. Očito u ljudskoj naravi postoji potreba za izazivanjem frke i guže (to su jedine primjerene riječi!). »Trablmejkeri« postaju organi pučke zabave.

U knjizi »Ravellstein« S. Bellow kroz život jednog intelektualca razvija opreku europske humanističke kulture i američke prozaičnosti. Le Goff također vjeruje u duhovno naslijeđe Europe koje će postati opreka američkomu duhu. Jeste li i Vi, u tom smislu, europocentrični?

– Jesam, ali s nekim ogradama. Ponajprije, ne vjerujem u oštre opreke. Tipološke suprotnosti provizoriji su ljudskog duha, nastale zbog potrebe da se složenost zbilje učini donekle pregledna. To je jedna od bitnih spoznaja sociološke teorije sustava.

Sigurno je da u određeno doba može prevladati ovaj ili onaj mentalitet, ali stvari se mijenjaju. Europa se sve više amerikanizira (mladež to čak više i ne primjećuje), a u Ameriku, i anglofonu i latinsku, još uvijek neprestano pristižu europski utjecaji. Usto treba znati da je Amerika, osobito SAD, nezamisliva bez Europe. Zapravo je sve što se smatra karakterističnim za anglofoni kontinent, dospjelo iz Europe.

Posve autentična američka kultura ne postoji. U SAD neke su europske osobine i tradicije poprimile zaoštren oblik, tako da će promatrač koji voli poentirane izreke ustvrditi da je Amerika u nekim segmentima europska karikatura. Što se tiče književnosti, da nije lokalnih označitelja, često bi teško bilo reći odakle djelo dolazi. Pa i Bellow je dobar primjer, i mnogi drugi.

Europocentričan sam svakako utoliko što sam uvjeren da je Europa, unatoč koketiranju s egzotikom, još uvijek duhovno središte svijeta. Azijske i afričke kulture zanimljive su, ali one su statične. Neusporedivo bogatstvo raznolikosti i dinamike u intelektualnoj i umjetničkoj kulturi ima samo Europa.

Europocentričan sam svakako utoliko što sam uvjeren da je Europa, unatoč koketiranju s egzotikom, još uvijek duhovno središte svijeta

Azijske i afričke kulture zanimljive su, ali one su statične. Neusporedivo bogatstvo raznolikosti i dinamike u intelektualnoj i umjetničkoj kulturi ima samo Europa

Ropstvo kao stvaralačka šansa

BRANKA DŽEBIĆ

Nije li životna priča Branka Markana kao stvorena za filmsku ili proznu obradu, jer u njoj kao da se prikupljaju silnice što određuju ukupnu bezdušnost našega vremena i našega društva

Ni manje ni više nego čak pet punih godina hrvatsko je društvo znalo da na popisu svojih građana i državljana ima i jednoga roba. Da, roba. Ta imenica, vrlo rijetka u svakodnevnom opticaju, vratila se ovih dana svom žestinom značenja u javu zgranutih novinskih izvjestitelja i komentatora, a nas potakla da nevjericu (temeljenu na nadi da se u jezičnoj kvalifikaciji nevjerojatnoga slučaja možda ipak pretjeralo) provjerimo u *Rječniku hrvatskoga jezika*. U Anića, dakle, rob je »ljudsko biće koje u potpunosti ovisi o gospodaru, robovlasniku, koji može njime raspolagati kao sa svakom stvari«.

Čini se, doista, da je jezikoslovac složio tumačenje jednoga, mislili smo već zastarjeloga, pojma baš prema najaktualnijoj zgodi. Toliko se, naime, riječnička građa podudara sa životnom građom konkretnoga nesretnika, »prvoga hrvatskoga roba«.

Anonimnom je nesretniku ime Branko Markan. A horor počinje u trenutku kada su dvojica osječkih moćnika (bivši načelnik Policijske uprave osječko-baranjske i kompanjon mu jedan umirovljeni policajac) odlučili »kupiti« za bagatelnu cijenu Markanovo zemljište i kuću i kad su, onako uz put, ovoga prisilili na potpis ugovora slovom kojega će on tobože biti zbrinut, a za uzvrat mora pristati na nov smještaj i obavljati, dakako besplatno, sve što se od njega fizički bude tražilo. Tako je Branko Markan četiri godine živio u dvorišnom osječkom kontejneru, umro u njemu i prije dva tjedna na groblju za ubožnike pokopan bez ikakvih obilježja. Ali ono najstrašnije uvijek dolazi na kraju: naša je javnost znala za *roba Branka* još od godine Gospodnje 2000. kad je o slučaju pisao splitski tjednik »Feral Tribune«.

Nije li životna priča Branka Markana kao stvorena za filmsku ili proznu obradu, jer u njoj kao da se prikupljaju silnice što određuju ukupnu bezdušnost našega vremena i našega društva, u kome svakodnevni i površinski glamour iritantnih televizijskih emisija i s istim zaglupljujućim ciljem pravljenih tiskovina prikriva borbu *markana* za puko preživljavanje.

U slučaju suvremenoga antičkoga roba Branka Markana imat će, naime, i filmski umjetnici i književnici pripovjedači do samoga paroksizma biranu i najbiraniju građu za novo djelo. Pitanje je samo hoće li je suvremeni pisci znati prepoznati u obilju besciljnog ništa kojima zrače tekstovi što ih stvara najmlađi naraštaj preslikavajući svoju svakodnevicu.

No, današnje se vrijeme u nekim spoznajama ne razlikuje mnogo od onoga Augusta Šenoe koji je u predgovoru za svoga *Prosjaka Luku* uočavao kako je »kod nas zavladala zbilja kriva vjera da beletristici ne treba nego pera, crnila i hartije, riječju, da je beletristika samo igrarija (...) A kad pako pisac napiše nešta neobična, ili da reknem, kad ne piše po šabloni, viknut će namah i ovaj i onaj: Ta toga nema, to nije moguće, to nije naravski! I eto ti kritike. Ne pita se tu za izvore, da l' je to ikada bilo ili se zbilo, da li takvih pojava ima i danas u našem narodu«.

Danas više nije samo riječ o šenoinskoj »šabloni«, nego se radi o mnogo zahtjevnijoj tvrdnji koju je formulirao Branimir Donat, a prema kojoj »mnogi stihovi posjeduju strašnu moć da otkriju sve ono što mehanizam vlasti i države pomno krije« (u »Crnom dossieru«). Naime, u trokutu priče o Branku Markanu, čiji su vrhovi policijski načelnik, odani mu policajac i njihov rob, leži *stvaralačka* šansa što svojim jezikom i na bezbroj načina može društvu ponuditi zrcalo i tako ujedno djelovati na našu gledateljsku savjest. Jer neslobođa koja aktualizira ropstvo i koja je u stanju »izgraditi« tako pokornu osobu da ova »neprekidno radi šutke podnoseći obespravljenost i nepravde« (Vladimir Anić), takva nesloboda nije jamstvo ičije slobode.

Bilo je i do sada primjera da je nečiji životni slučaj prepoznat kao kôd društva u kome se dogodio. Takav je Swiftov Gulliver, takav je Gogoljev lažni »revizor« (sa sjajnim motom poslovicom: »Nemoj kriviti zrcalo ako je gubica kriva«), takva je Novakova badessa madre Antonia, takav je Majetićev Čangi... Pri spomenu pak Branka Markana treba se tješiti samo jednim (čak ako krivce ikada i sustigne ruka pravde), a to je da ga »dohvati« ruka umjetnika, što bi mu omogućilo imati paradigmatičnu nazočnost u trajnosti umjetničkoga svijeta koji se odlučio zakaciti sa sramotom vremena što ga upravo živi. Hoće li takva literarna priča jednoga dana biti prepoznata kao kôd našega vremena?